

УДК 334.7:332

І. О. ДЕГТЯРЬОВА

**РЕГІОНАЛЬНА КОНКУРЕНЦІЯ:
СУТНІСТЬ, ЕВОЛЮЦІЙНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ
І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**

Визначено сутнісні характеристики та чинники регіональної конкуренції, проаналізовано передумови її виникнення й розвитку. Запропоновано методологічні підходи до стимулювання реалізації конкурентного потенціалу регіонів України.

Ключові слова: конкуренція регіонів, процеси регіоналізації, рівні розвитку конкуренції, чинники регіональної конкуренції.

Defined essential characteristics and factors of regional competitiveness, analyzed the preconditions of its appearance and development. Methodological approaches to the promotion of competitive potential of regions of Ukraine

Key words: competition regions, regionalization processes, levels of competition, factors of regional competitiveness.

В умовах глобалізації для забезпечення конкурентоспроможності регіонів органи влади займають активну позицію, створюючи якомога сприятливіші умови економічного, соціального і культурного розвитку територій. Регіони конкурують між собою за різноманітні ресурси – людські, фінансові, інвестиційні, інформаційні та ін. У зв'язку з цим органи влади проводять активну політику, намагаючись досягти накреслених ними цілей, – внутрішню, з реалізації власного потенціалу, та зовнішню. Попри беззаперечний вплив конкуренції територій на життєдіяльність вітчизняних регіонів проблему мало досліджено в науці державного управління, тоді як вона потребує серйозного вивчення. До цього спонукає активна конкурентна політика регіонів зарубіжних країн. Це диктується також динамічним розвитком великих вітчизняних міст, які завдяки створенню в них сприятливіших умов для бізнесу і проживання залучають значну частину трудових ресурсів і капіталів, що, зрештою, має негативні наслідки для інших територій, призводячи до поглиблення регіональних диспропорцій, зниження рівня та якості життя населення.

На сьогодні проблему конкуренції значною мірою опрацьовано в економічній науці, зокрема щодо бізнес-сектора та економічних систем; вона активно досліджується у природничих, соціальних і філософських науках. З розвитком економічної думки внутрішній зміст та форми прояву конкуренції змінювалися, а сама категорія наповнювалась та розросталася [7]. Наприклад, наприкінці ХХ ст. починає обговорюватись територіальна конкуренція – конкуренція країн, регіонів, міст, що зумовлене розвитком процесів глобалізації, регіоналізації та глокалізації; розпочинається теоретизування

відповідних питань. Основоположником теорії територіальної конкуренції стає М. Портер [14], який першим відкриває соціально-економічні закономірності.

На початку ХХІ ст. з'являються наукові дослідження із зазначеного питання на пострадянському просторі – праці Р. Фатхуддінова (2000 р.) [16], В. Макарова (2002 р.) [12], Н. Калюжної (2004 р.) [9], П. Беленького (2005 р.) [4] та ін. Разом із тим досі теоретичне розроблення проблеми регіональної конкуренції має фрагментарний характер, відсутнє комплексне уявлення про її сутність, детермінанти виникнення й тенденції розвитку. Саме ці питання є предметом нашого подальшого розгляду.

Перш за все уточнімо категоріальний апарат, зокрема надамо визначення та з'ясуємо відмінності таких понять, як “територіальна конкуренція”, “регіональна конкуренція” та “конкуренція регіонів”.

Нагадаємо, що конкуренція в широкому розумінні – це суперництво в будь-якій галузі, боротьба за досягнення кращих наслідків.

Конкуренція регіонів – процес взаємодії, суперництва, боротьби економіко-соціальних систем регіонів щодо залучення й використання інформаційних, матеріальних, людських, фінансових та інших ресурсів з метою досягнення цілей регіонального розвитку.

Конкуренція регіонів суттєво залежить від конкуренції в регіоні та конкурентних дій інших суб'єктів ззовні. Виходимо з того, що кожен суб'єкт розвитку регіону (населений пункт, підприємство, установа, організація, окрема особа, домогосподарство тощо) і сам регіон функціонує в певному середовищі, яке постійно змінюється та вимагає відповідних умов у взаємодії з іншими суб'єктами різних рівнів.

Регіональна конкуренція є більш широким поняттям, ніж конкуренція регіонів. Для з'ясування змісту поняття “регіональна конкуренція” скористаймося висновками А. Воронікова, який розглядає регіональну конкуренцію подвійно: з одного боку, як прагнення регіонів створити на своїй території максимально сприятливі умови для залучення капіталу й фінансових ресурсів, з іншого – як сучасну форму просторової взаємодії регіонів, кожен з яких може виступати як підприємець [6, с. 144]. Отже, регіональна конкуренція стосується як зовнішнього, так і внутрішнього середовища регіону, тобто може і не виходити за його межі. Її можуть характеризувати конкурентні відносини в регіоні – між селами, селищами, містами, районами регіону, а також поза межами регіону, проте не вище рівня регіону. Якщо ж говоримо про конкуренцію регіонів, то вона стосується зовнішніх відносин регіонів з іншими регіонами, тобто має більш вузьку спрямованість.

Регіональна конкуренція може відбуватись у процесі розміщення підприємств та об'єктів житлового фонду в певних містах або сільських населених пунктах регіону тощо. Внутрішня конкуренція є важливою умовою поживлення діяльності суб'єктів місцевого розвитку і подальшого виходу їхніх продукції та послуг за межі своєї території та регіону. Причому це стосується не тільки реалізації продукції та послуг місцевих виробників, які суттєво впливають на формування конкурентоспроможності території, а й діяльності стосовно вирішення інших питань – політичних, соціальних, створення сприятливих регуляторних умов, надання

певних преференцій тощо. Мотиваційними домінантами такої діяльності є потенціал територій, їхніх сфер і галузей, а також наявність конкурентів.

Територіальна конкуренція – більш широке поняття, порівняно з регіональною конкуренцією, воно розкриває сутність конкурентних відносин між територіями – селами, селищами, містами, районами, регіонами, об'єднаннями територій, країнами та їхніми об'єднаннями. Її можна визначити як вид діяльності територіальних суб'єктів з досягнення кращих результатів в економічній, соціальній, культурній та інших сферах, порівняно з іншими територіальними суб'єктами.

Територіальна конкуренція може здійснюватись на таких рівнях:

- районному (між населеними пунктами та адміністративно-територіальними одиницями);
- регіональному (район, місто, область);
- національному (країна);
- міжнаціональному (декілька країн);
- глобальному.

Отже, визначальною відмінністю категорій “конкуренція регіонів”, “регіональна конкуренція”, “територіальна конкуренція” є просторовий аспект, тобто має значення, де реалізуються конкурентні відносини (рис. 1).

Від рівня розвитку конкуренції в регіоні та поза його межами залежить тип конкурентної поведінки, який у розвинених країнах останніми роками змінюється з “захисного” (проведення заходів із захисту від конкурентів) на “агресивний” – просування продукції та послуг і завоювання певної ринкової ніші на інших територіях.

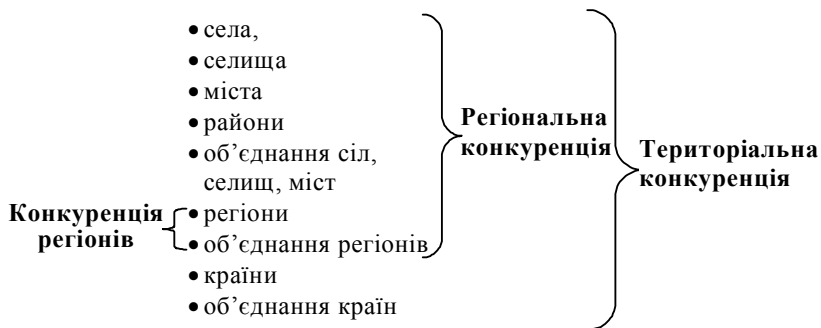

Рис. 1. Смысловые компоненты понятий

У зарубіжній науковій літературі [17, с. 10–11] виділяють такі чинники регіональної конкуренції:

- розмір, чисельність і тип учасників конкурентних дій (публічні, приватні), свобода прийняття рішень;
- уключення учасників конкуренції в горизонтальні та вертикальні регіональні суперечності;
- розмір і тип регіону;
- наявність товарів і послуг, важливих для регіональної конкуренції;

- сила суб'єктів конкуренції в обміні та взаємодії (формування сильних горизонтальних і вертикальних зв'язків);
- відкритість регіональних суб'єктів для конкуренції;
- обмеження конкуренції;
- ступінь розвитку регіональних конкурентів;
- концентрація суб'єктів на певних територіях;
- роль регіону в національній конкурентоспроможності.

Проте окрім економічних чинників, регіональна конкуренція зумовлюється й соціальними, які є не менш важливими для цього виду конкуренції, адже вона є результатом коеволюції економічного й соціального, у результаті чого і виникають змагання за збереження й залучення ресурсів для задоволення потреб у різних сферах.

Розвиваючись, територіальна конкуренція зумовлює як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивними наслідками стають такі:

- швидше пристосування територій до зовнішніх і внутрішніх потреб;
- підвищення якості надання управлінських послуг;
- прискорення інноваційних процесів та розвиток регіональних інноваційних систем;
- покращання життєвого та бізнесового середовища;
- використання людського капіталу;
- формування нової культури життєдіяльності згідно з принципами сталого розвитку;
- удосконалення систем управління територіальним розвитком.

Негативними наслідками можуть бути такими:

- погіршення економічного і соціального стану менш конкурентоспроможних територій;
- надмірне використання природних ресурсів;
- екологічні проблеми;
- безробіття;
- втрата трудових ресурсів.

Усвідомлення цих наслідків у діяльності регіональних органів влади дозволяє своєчасно вживати необхідні заходи. Водночас для формування й реалізації конкурентного потенціалу регіону необхідно досягти високого рівня розвитку регіональних суб'єктів, а також їхньої взаємодії, що потребує від місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування тривалих постійних зусиль. Розробляючи відповідну політику, слід враховувати те, як розвивається конкуренція, а також її вплив на територію.

Відомо, що у процесах розвитку систем існують стійкі причинно-наслідкові зв'язки, і вони свідчать про те, що дане явище не є випадковим і викликане певними чинниками. *Тенденції еволюції конкуренції* зумовлені закономірностями розвитку кожного з основних її елементів: продуктивних сил, економічних відносин, відносин власності та господарського механізму.

В умовах глобальної конкуренції виокремлюються три об'єктивних рівні конкурентоспроможності – продукції, технологій та новітніх

організаційно-управлінських підходів. Найважливішим чинником, що детермінує, стає інтелектуальний та людський потенціал. Відповідно, “глобальна конкуренція суттєво прискорила рух інтелектуальних ресурсів. І сьогодні перетікання та акумуляція інтелектуального капіталу через механізми “викачування мозків” є визначальним фактором глобальної конкуренції. Ця конкуренція постійно посилюється і прискорюється, що є об’єктивною закономірністю та законом” [2].

Згодом відбувається об’єднання конкурентних потенціалів територій, що допомагає скоріше змінити тип конкурентної поведінки території – із “захисного” на “агресивний”. Співпраця територій, які є конкурентами, є необхідною з огляду на безальтернативність у виборі кращої стратегії. У результаті формуються нові економічні регіони, території яких можуть не збігатися з офіційно визначеними кордонами. Згідно зі світовим досвідом, найбільш ефективною в цьому контексті вважається кластерна модель територіального розвитку, в якій особливу роль щодо функціонування місцевих соціально-економічних систем відіграють органи влади.

Сьогодні розвиток конкурентних відносин характеризується суттєвим прискоренням змін, а також багатовекторністю та синергетичністю. Об’єктивними тенденціями є збільшення рівнів та ускладнення процесів конкуренції, що пов’язано з трансформацією її суб’єктів та їхніх відносин, а також зростанням ролі особистісного фактора у зв’язку з потребою інноваційного розвитку територій, котрий не може відбутися без креативних ідей. Як справедливо зазначає М. Опьонков, сьогодні економічне зростання регіонів визначається вибором місцепроживання творчих людей – власників креативного капіталу [13]. Якщо на початку століття науковці констатують підвищення ієрархічного рівня конкуренції – від конкуренції між людьми до глобальної конкуренції між мегаорганізаціями [2], то протягом останніх років вектор зміщується на локальний та індивідуальний рівні. Одночасно активно розвивається конкуренція на всіх рівнях (умовно цей процес зображено на рис. 2).

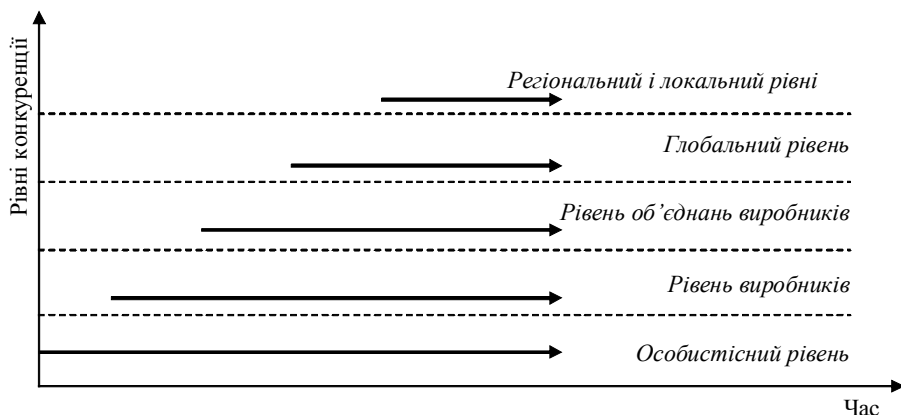

Рис. 2. Еволюція конкурентних відносин

Сьогодні все частіше конкуренція розглядається як явище, що має дуалістичну природу, де її об'єктивною складовою, своєрідним “супутником”, є співпраця, на цьому наголошує низка дослідників – В. Алещенко [1], Ю. Верланов [5], В. Гордєєв [8], О. Козловська [10] та ін. Розвиток глобальної конкуренції виводить на арену нових гравців – локальні мережеві структури. Розуміння самої можливості більш тісної взаємодії поряд із конкуренцією між суб'єктами господарювання, а також органами влади, відкриває нові можливості для розроблення політики, спрямованої на формування й підвищення конкурентоспроможності суб'єктів економічної діяльності, що діють у різних масштабах (фірма, регіон, країна, міжнародний рівень), за рахунок подолання обмежень, які накладаються конкуренцією. Такий підхід має потенціал формування нового типу стратегічного взаємозв'язку між факторами, що базується на спільності цінностей і економічному зиску [10, с. 43].

Виникнення регіональної конкуренції – закономірний процес розвитку конкурентних відносин. Цей процес передбачає тісні відносини між усіма суб'єктами регіонального розвитку та їхню інтегральну підприємливість на чолі з органами влади, зокрема шляхом застосування менеджеріальних підходів в управлінні регіональним розвитком. З огляду на це на даному етапі в регіонах України доцільними будуть усі заходи, котрі забезпечують діалог і взаємодію регіональних суб'єктів.

Активізація конкуренції між регіонами є необхідною умовою прискорення їхнього розвитку. Головним фактором детермінації є нова якість регіонального та місцевого управління, від чого залежить формування й реалізація ефективних конкурентних стратегій. Інакше матиме місце прихована форма перебігу процесів конкуренції між регіонами, тобто така, якої не усвідомлено на рівні системи управління регіональним розвитком, що ми й спостерігаємо на сьогодні в Україні.

Дослідження регіональної конкуренції є важливим і практично значущим завданням для формування державної регіональної політики в Україні, маючи на меті краще прогнозування наслідків реалізації управлінських рішень та розроблення ефективних механізмів регіонального розвитку, що може бути напрямом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Алещенко В. В. Теоретико-методологические вопросы конкурентоспособности экономической системы / В. В. Алещенко // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 1. – Режим доступа : <http://www.dis.ru/library/market/archive/2005/1/4334.html>

2. Білорус О. Новий тоталітаризм глобальних корпорацій – зростаюча загроза безпеці розвитку у XXI столітті / О. Білорус. – Режим доступа : <http://www.soskin.info/ea.php?pokazold=20040901&n=9&y=2004>

3. Блажеєва В. В. Конкурентоспроможність Хмельницького регіону / В. В. Блажеєва // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – 2009. – № 1. – С. 197–201.

4. Беленький П. Ю. Конкурентність на транскордонних ринках /

П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула, Є. Е. Матвеев. – Львів : Ін-т регіон. досліджень НАН України, 2005. – 214 с.

5. *Верланов Ю. Ю.* Регіональна динаміка, нерівномірність та економічне зростання / Ю. Ю. Верланов, К. Л. Нетудихата. – Режим доступу : <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/economy/2001/9-1-2.pdf>

6. *Воротников А.* Стратегия повышения конкурентоспособности региона / А. Воротников // Экономические стратегии. – 2001. – № 5/6. – С. 144–146.

7. *Герасименко А.* Еволюція теорії конкуренції в історії економічної думки ХХІІІ-ХХ ст. / А. Герасименко // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 1. – С. 102–114.

8. *Гордеев В. А.* Единство “угасания” и обострения в современной конкуренции / В. А. Гордеев. – Режим доступу : <http://newpoliteconomy.org/publications/articles/173.pdf>

9. *Калюжнова Н. Я.* Конкурентоспособность российских регионов в условиях глобализации / Н. Я. Калюжнова. – М. : ТЕИС, 2003. – 396 с.

10. *Козловская О. В.* Конкурентоспособность как системообразующее свойство региона / О. В. Козловская, Е. Н. Акерман // Вестн. Томск. гос. ун-та. – 2008. – № 1 (2). – Режим доступу : <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/es/02/image/02-041.pdf>

11. Конкуренція як принцип суспільного розвитку: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... к.філос.н. : спец. 09.00.03 / О. С. Александрова ; Таврій. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2004. – 19 с.

12. *Макаров В. Л.* Межтерриториальная и электоральная конкуренция: сравнительный анализ влияния политических институтов / В. Л. Макаров, А. Н. Данков. – М. : Рос. экон. шк., 2002. – 22 с. – Режим доступу : <http://www.lab207.b13.su/methodology/organization/download/Makarov-Dankov.pdf>

13. *Опенков М.* Креативность места / М. Опенков. – Режим доступу : <http://www.dvinaland.ru/culture/site/Publications/EoC/EoC2007-2/04.pdf>

14. *Портер М.* Конкуренция : [пер.с англ.] / М. Портер – М. : ИД “Вильямс”, 2006. – 608 с.

15. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України / Київ. центр Ін-ту Схід-Захід ; за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – 171 с.

16. *Фатхудинов Р. А.* Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхудинов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 312 с.

17. Regional Competition; with 29 tables / Peter W. J. Batey; Peter Friedrich ed. – Berlin ; Heidelberg ; N.-Y. ; Barcelona ; Hong Kong ; L. ; Milan ; P. ; Singapore ; Tokio : Springer, 2000. – P. 10–11.

Надійшла до редколегії 01.01 2011 р.